

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ
ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΖΙΤΖΙΚΑΚΗΣ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΓΕΩΡΓΕΛΗΣ
ΚΙΚΗ ΚΟΝΤΟΜΗΝΑ
ΖΑΜΠΕΤΑ ΡΑΜΦΟΥ
ΑΧΙΛΛΕΙΑ ΠΑΝΑΝΟΥ

ΑΡΧΑΙΑ

ΔΙΔΑΓΜΕΝΟ ΚΕΙΜΕΝΟ
ΠΛΑΤΩΝΟΣ ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ (ΕΝΟΤΗΤΑ 4n)

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. «Επειδή δε ὁ ἄνθρωπος ... σκεδαννύμενοι διεφθείροντο»: Πώς αξιοποίησαν οι άνθρωποι το δῶρο που τους προσέφερε ο Προμηθέας («έντεχνος σοφία σὺν πυρὶ») τη στιγμή της δημιουργίας τους; Ποιο σοβαρό πρόβλημα αντιμετώπισαν κατά την εμφάνισή τους στη γη;
2. Πώς συμβιβάζεται ο θρησκευτικός αγνωστικισμός του Πρωταγόρα με τη θέση που διατυπώνει ο ίδιος στην παρούσα ενότητα ὅτι «ὁ ἄνθρωπος ... θεοὺς ἐνόμισεν»;
3. «Ζεὺς ... Ἑρμῆν πέμπει ἄγοντα εἰς ἀνθρώπους αἰδῶ τε καὶ δίκην»: Ποιο είναι το περιεχόμενο των εννοιῶν «αἰδῶς» και «δίκη» και ποια ἡ συμβολή τους στη συγκρότηση πολιτικῶν κοινωνιῶν;
4. Ποιες αντιρρήσεις προβάλλει ο Σωκράτης στον ισχυρισμό του Πρωταγόρα στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο ὅτι διδάσκει την πολιτική ἀρετή; Ποια στοιχεία προσάγει για να στηρίξει τη διαφορετική θέση του;
5. ἀποχή, νόμισμα, σύνδεση, πρόφαση, εἰσιτήριο: Με ποιες λέξεις της ΕΝΟΤΗΤΑΣ 4 σχετίζονται ετυμολογικά οι παραπάνω;

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

1. Σύμφωνα με τον πρωταγόρειο μύθο, οι άνθρωποι αξιοποίησαν το δῶρο του Προμηθέα, δηλαδή τη λογική και κατασκευαστική ικανότητα (νοημοσύνη), κατά τον ακόλουθο τρόπο: α. εκδήλωσαν την τάση να πιστεύουν σε εξω-κοσμικές οντότητες (θεοὺς) τελώντας λατρευτικές εκδηλώσεις προς τιμήν τους, β. σχημάτισαν βαθμιαία ἓνα σύνθετο κώδικα επικοινωνίας μεταξύ τους (γλώσσα), που αποτέλεσε τη βάση για τη δημιουργία πνευματικῶν πολιτισμῶν, γ. άσκησαν τις πρακτικές τέχνες, χάρη στις οποίες εξασφάλισαν επαρκείς πόρους διατροφῆς για την κάλυψη των βιοτικῶν τους αναγκῶν, αλλά και σημαντικά μέσα προστασίας ἀπὸ τις περιβαλλοντικές συνθήκες (δημιουργία τεχνικῶν πολιτισμῶν). Παρά ταῦτα οι ἄνθρωποι, καθώς ζούσαν διασκορπισμένοι σε μικρές ομάδες, αντιμετώπιζαν ἓνα σοβαρό πρόβλημα που ἔθετε σε κίνδυνο την ἴδια την ὑπαρξή τους: ἀδυνατούσαν να προστατευθοῦν επαρκῶς ἀπὸ τις επιθέσεις των ισχυρότερων σωματικῶν ἐμβίων ὄντων. Για την αντιμετώπισή τους ἦταν ἀπαραίτητη ἡ κατοχή της πολιτικῆς τέχνης, που θα τους επέτρεπε την ἀρμονική συνύπαρξη και διαβίωση σε πολιτικά συγκροτημένες κοινωνίες.

2. Στην παρούσα ενότητα ο Πρωταγόρας υποστηρίζει ὅτι ἡ πνευματικὴ συγγένεια των ἀνθρώπων με το θεῖο ὑπῆρξε ἡ αἰτία για να πιστέψουν σε θεοὺς («θεοὺς ἐνόμισεν») και να οικοδομήσουν βωμοὺς και μεγαλοπρεπεῖς ναοὺς για την τέλεση λατρευτικῶν εκδηλώσεων προς τιμήν τους. Είναι γνωστό ὅμως, ἀπὸ ἀποσπάσματα χαμένων ἔργων του, ὅτι ο Πρωταγόρας ἦταν αγνωστικιστής σε θέματα θρησκείας, καθώς υποστήριζε πως είναι ἀδύνατο για τον ἄνθρωπο να διαπιστώσει, με τα μέσα που διαθέτει, την ὑπαρξή ἢ τη μὴ ὑπαρξή θεῶν. Παρά ταῦτα, δεν παρέβλεπε τη σημαντικὴ θέση που ἡ θρησκεία κατέχει στη ζωή των ἀνθρώπων. Ο σοφιστής ἀναγνώριζε στη θρησκευτικὴ πίστη και λατρεία την ἔκφραση μίας πρωταρχικῆς και θεμελιώδους ἀνθρώπινης ἀνάγκης, σύμφυτης με την ἀνθρώπινη ὑπόσταση, γι' αὐτὸ και τη θεωρούσε ἀναπόσπαστο μέρος του συλλογικῶν βίου. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι ο Πρωταγόρας αντιμετώπιζε τη θρησκεία ως ἀνθρωπολογικὸ δεδομένο, ως ἰδιαίτερο γνώρισμα κάθε ἀνθρώπινης κοινωνίας και πολιτισμοῦ, χωρίς να ἀποφαίνεται για την ὑπαρξή ἢ μὴ του ἀντικειμένου της (θεοί).

3. Ἡ ἐννοια της «αἰδοῦς» περιλαμβάνει το σύνολο των ἠθικῶν ιδιοτήτων που διαθέτει κάθε ἄνθρωπος ἐνταγμένος σε μίαν πολιτικὴν κοινωνία και οι οποίες τον ἀποτρέπουν ἀπὸ την τέλεση πράξεων που ἀντιβαίνουν στους ἠθικούς κώδικες ἐκείνης. Ἐνδεχόμενη παράβαση αὐτῶν των κώδικων ἐπισύρει την ἐπιτίμησιν («αἰσχύνη») των υπολοίπων μελῶν της συγκεκριμένης πολιτικῆς κοινότητος. Πρόκειται για σύνθετη ιδιότητα, ἡ οποία στη νέα ἐλληνικὴ γλώσσα θα μπορούσε να ἀποδοθεῖ με τους ὅρους: ἠθικότητα, ἠθικὴ συνείδηση, ἀλληλοσεβασμός, σεβασμός στην κοινὴ γνώμη ἢ στους ἀγραφους ἠθικούς νόμους. Ἡ «δίκη» είναι ἡ αἴσθησις του σωστοῦ, του νόμιμου, του δικαίου, το κοινὸν περὶ δικαίου αἴσθημα, που ἀποτελεῖ τον θεμέλιο λίθο της δικαιοσύνης. Τόσο ἡ «αἰδῶς» ὡς και ἡ «δίκη» ἀποτελοῦν τις ἐνδιάθετες στον ἄνθρωπο προϋποθέσεις για την ἀτάκτησιν της πολιτικῆς ἀρετῆς. Οι δύο αὐτῆς ιδιότητες εξασφαλίζουν ἀρμονία και τάξιν στις πολιτικῆς κοινωνίες, καθιστώντας ἐφικτὴν την κοινὴν διαβίωσιν, καθώς περιστέλλουν τους ἀνταγωνισμοὺς μεταξύ των μελῶν τους και οριοθετοῦν τις συμπεριφορῆς τους.

4. Βλ. ἐισαγωγὴ σχολικῶν βιβλίου, σελ. 51: «Ὡς παράδειγμα φέρνει την ἀθηναϊκὴ ἐκκλησία του δήμου ... ἰκανότερο στην πολιτικὴ ἀρετή».

5. ἀποχή: μετέσχε νόμισμα: ἐνόμισεν σύνδεση: ὑποδέσεις πρόφαση: φῆς, φημί εἰσιτήριο: ἴωσιν

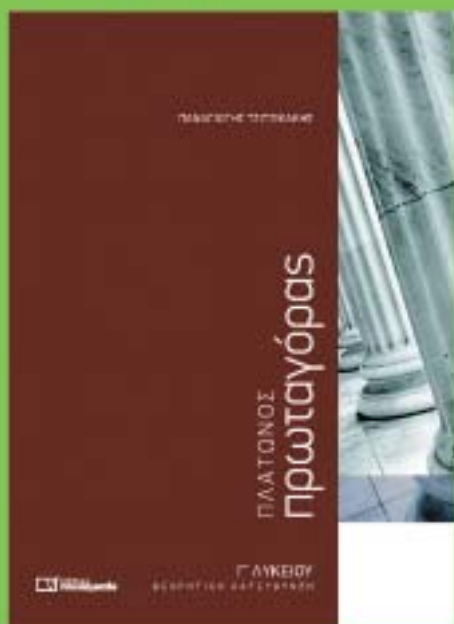
«Πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος, τῶν μὲν ὄντων ὡς ἔστιν, τῶν δὲ οὐκ ὄντων ὡς οὐκ ἔστιν».

κυκλοφορεῖ...

ΠΛΑΤΩΝΟΣ
ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ

Γ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ

Π. ΤΖΙΤΖΙΚΑΚΗΣ

εκδόσεις
ΠΟΥΚΑΜΙΣΑΣ

ΑΔΙΔΑΚΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ (Πλάτωνος Θεαίτητος 176a3 - 176b8)

ΘΕΟ. Εἰ πάντας, ὧ Σώκρατες, πείθοις ἃ λέγεις ὥσπερ ἐμέ, πλείων ἂν εἰρήνη καὶ κακὰ ἐλάττω κατ' ἀνθρώπους εἶη. ΣΩ. Ἄλλ' οὐτ' ἀπολέσθαι τὰ κακὰ δυνατόν, ὧ Θεόδωρε -ὕπεναντίον γάρ τι τῷ ἀγαθῷ ἀεὶ εἶναι ἀνάγκη- οὐτ' ἐν θεοῖς αὐτὰ ἰδρῦσθαι, τὴν δὲ θνητὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης. Διὸ καὶ πειρᾶσθαι χρὴ ἐνθένδε ἐκεῖσε φεύγειν ὅτι τάχιστα. Φυγὴ δὲ ὁμοίωσις θεῶν κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίωσις δὲ δίκαιον καὶ ὄσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. Ἄλλὰ γάρ, ὧ ἄριστε, οὐ πάνυ τι ῥάδιον πείσαι ὡς ἄρα οὐχ ὧν ἕνεκα οἱ πολλοὶ φασὶ δεῖν πονηρίαν μὲν φεύγειν, ἀρετὴν δὲ διώκειν, τούτων χάριν τὸ μὲν ἐπιτηδευτέον, τὸ δ' οὐ, ἵνα δὴ μὴ κακὸς καὶ ἵνα ἀγαθὸς δοκῆ εἶναι· ταῦτα μὲν γάρ ἐστιν ὁ λεγόμενος γραῶν ὕθλος, ὡς ἐμοὶ φαίνεται.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

1. Να μεταφράσετε το κείμενο που σας δίνεται.
2. **α. γραῶν** : Να το κλίνετε και στους δύο αριθμούς.
β. δυνατόν, ὄσιον: Να μεταφέρετε τους τύπους στους άλλους βαθμούς.
3. **ἀπολέσθαι, φαίνεται**: Να κλίνετε το πρώτο ρήμα στην οριστική παρατατικού και το δεύτερο ρήμα στην οριστική παρακειμένου.
4. «Εἰ πάντας, ὧ Σώκρατες, πείθοις ... κακὰ ἐλάττω κατ' ἀνθρώπους εἶη»: α) Να αναγνωρίσετε τον υποθετικό λόγο του αποσπάσματος και να τον μεταγράψετε στο είδος που δηλώνει την αόριστη επανάληψη στο παρελθόν β) Να μετατρέψετε τον ευθύ λόγο του αποσπάσματος σε πλάγιο με εξάρτηση τη φράση «Θεόδωρος ἔλεγεν».
5. «ἀλλὰ γάρ, ὧ ἄριστε ... δοκῆ εἶναι»: Να χαρακτηρίσετε συντακτικά τις δευτερεύουσες προτάσεις της ημιπεριόδου.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

1. ΘΕΟ: Σωκράτη, αν όλους τους πείσεις με τα λόγια σου, όπως ακριβώς [ἐπεισεις] ἐμένα, περισσότερη ειρήνη και λιγότερες συμφορές θα υπήρχαν στους ανθρώπους.
ΣΩ: Όμως, Θεόδωρε, ούτε είναι δυνατόν να εξαφανιστούν οι συμφορές -γιατί είναι ἀνάγκη πάντοτε να υπάρχει κάτι αντίθετο στο καλό- ούτε οι ίδιες έχουν θέση ανάμεσα στους θεούς, αλλά κατ' ἀνάγκη περιφέρονται γύρω από τη φύση των θνητών και σ' αυτόν εδῶ τον κόσμο. Γι' αυτό και πρέπει [κάνεις] να προσπαθεί να φεύγει από εδῶ προς εκεί όσο το δυνατόν πιο γρήγορα. Και φυγὴ εἶναι ἡ ἐξομοίωση με το θεό στο μέτρο του δυνατού και ἐξομοίωση εἶναι να γίνει [κάνεις] δίκαιος και ἐνάρετος μέσω της φρόνησης. Ἀλλὰ βέβαια, φίλε μου, δεν είναι πολύ εύκολο να πείσω ὅτι πρέπει να αποφεύγουμε την κακία και να ασκούμε την ἀρετή, για τους λόγους για τους οποίους οι πολλοὶ ἰσχυρίζονται ὅτι τη μια πρέπει να την αποφεύγουμε, ἐνῶ την ἄλλη να την ἐπιδιώκουμε, για να μὴ φαίνεται δηλαδή [κάποιος] ὅτι εἶναι ἀνήθικος ἀλλὰ ἐνθιμος· γιατί αυτά, ὅπως μου φαίνεται, εἶναι σαν το ἐπονομαζόμενο "παραμῦθι των γιαγιάδων".
2. **α.** ἡ γραῦς, τῆς γραός, τῆ γραῖ, τὴν γραῦν, (ῶ) γραῖ
αἱ γράες, τῶν γραῶν, ταῖς γραυσί(ν), τὰς γραῦς, (ῶ) γράες
β. δυνατόν: δυνατώτερον - δυνατώτατον **ὄσιον**: ὀσιώτερον - ὀσιώτατον
3. ἀπωλλύμην, ἀπώλλυσο, ἀπώλλυτο, ἀπωλλύμεθα, ἀπώλλυσθε, ἀπώλλυτο
πέφασμαι, πέφασαι, πέφανται, πεφάσμεθα, πέφανθε, πεφασμένοι εἰσί(ν)
4. **α. Ὑπόθεση**: εἰ πείθοις [εἰ + ευκτική] **Ἀπόδοσι**: ἂν εἶη [δυνητική ευκτική] ο υποθετικός λόγος δηλώνει την απλή σκέψη του λέγοντος. Για να δηλώνει την αόριστη επανάληψη στο παρελθόν, θα πρέπει να πάρει τη μορφή: εἰ πείθοις [ὑπόθεσις] - (ἂν) ἦν [ἀπόδοσις]
β. Μετατροπή 1η: Θεόδωρος ἔλεγεν ὅτι εἰ πάντας Σωκράτης πείθοι ἃ λέγοι ὥσπερ αὐτόν, πλείων ἂν εἰρήνη καὶ κακὰ ἐλάττω κατ' ἀνθρώπους εἶη.
Μετατροπή 2η: Θεόδωρος ἔλεγεν εἰ πάντας Σωκράτης πείθοι ἃ λέγοι ὥσπερ αὐτόν, πλείονα ἂν εἰρήνην καὶ κακὰ ἐλάττω κατ' ἀνθρώπους εἶναι.
5. «ὡς ἄρα οὐ τούτων χάριν τὸ μὲν ἐπιτηδευτέον [ἐστὶ], τὸ δ' οὐ»: Δ/α ονομαστική ἐιδική πρόταση κρίσης ἀποφατική, εἰσάγεται με τον ἐιδικὸ σύνδεσμο «ὡς» γιατί δηλώνει τον ἀπλὸ ἰσχυρισμὸ του λέγοντος, ἐκφέρεται με οριστική διότι το περιεχόμενό της παρουσιάζεται ως πραγματικό και λειτουργεῖ συντακτικὰ στο λόγο ως ἐμμεσο ἀντικείμενο του ἀπαρεμφάτου «πείσαι».
«ὧν ἕνεκα ... διώκειν»: Δ/α ονομαστική ἀναφορική πρόταση κρίσης καταφατική, προσδιοριστική στο «χάριν τούτων», εἰσάγεται με την ἀναφορική ἀντωνυμία «ὧν» και ἐκφέρεται με οριστική διότι το περιεχόμενό της παρουσιάζεται ως πραγματικό.
«ἵνα δὴ μὴ κακὸς [δοκῆ εἶναι]»: Δ/α ἐπιρρηματική τελική πρόταση ἐπιθυμίας ἀποφατική, εἰσάγεται με τον τελικὸ σύνδεσμο «ἵνα», ἐκφέρεται με υποτακτική διότι το περιεχόμενό της παρουσιάζεται ως προσδοκώμενο, λειτουργεῖ συντακτικὰ στο λόγο ως ἐπεξήγηση στους προηγούμενους ἐμπρόθετους προσδιορισμούς του τελικοῦ αἰτίου («ὧν ἕνεκα» και «τούτων χάριν»)
«ἵνα ἀγαθὸς δοκῆ εἶναι»: Δ/α ἐπιρρηματική τελική πρόταση, ὅμοια με την προηγούμενη, καθὼς συνδέεται παρατακτικὰ μ' ἐκείνη με τον συμπλεκτικὸ σύνδεσμο «καί».

ΠΡΩΤΑΓΟΡΑΣ (491-411 π.Χ.)

Ένας από τους διαπρεπέστερους και ευφυέστερους Έλληνες σοφιστές φιλοσόφους, που γεννήθηκε στα Άβδηρα και έδρασε στην Αθήνα κατά τον χρυσό αιώνα (5ο π.Χ.) του Περικλή, στον κύκλο του οποίου ανήκε. Το πιο γνωστό του σύγγραμμα με τίτλο «Αλήθεια» ή «Καταβάλλοντες» ξεκινούσε με την περίφημη φράση «Μέτρον πάντων κρημάτων άνθρωπος, των μεν ὄντων ὡς ἐστὶ, των δε μη ὄντων ὡς οὐκ ἐστὶ». Αυτή η φράση συνοψίζει ὅλη τη διδασκαλία της κοσμοθεωρίας των σοφιστών. Με τον ὄρο «χρήματα» δεν εννοούσαν μόνο ὅ,τι ἔχει υλική ὑπόσταση ἀλλὰ και κάθε ἀφηρημένη ἔννοια με το ἀντίθετό της (ζεστό και κρύο, γλυκό και πικρό κ.λπ.), ἐνῶ με τον ὄρο «άνθρωπος» οι σοφιστές και ο Πρωταγόρας εννοούσαν την κοινωνία, λένε νεότεροι ἐρευνητές και ὄχι την ατομική ὑπόσταση των ὄντων, ὅπως πίστευε ο πολέμιος των σοφιστῶν Πλάτων. Στις ἀπόψεις του περί πολιτισμοῦ ο Πρωταγόρας ἔθεσε ὡς πρωταρχικές ἀρχές μιας ἀνθρώπινης κοινωνίας την ἠθική και τη δικαιοσύνη, ἐνῶ στις «Ἀντιλογίες» του θεμελίωσε την οὐσία των ἐννοιῶν λόγου και ἀντιλόγου για ὁποιοδήποτε ζήτημα. Οι σκέψεις του περί ἀγωγῆς των μαθητῶν στο ἔργο «Περὶ ἀρετῶν» θεωροῦνται ὡς οι πρόδρομοι των βασικῶν ἀρχῶν της παιδαγωγικής, ἐνῶ οι διδασκὲς του για τη χρήση της γλώσσας βοήθησαν πολλοὺς πολιτικούς και ρήτορες. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ την ἀντιμετώπιση που μπορεῖ να δείχνει κανεὶς στην κοσμοθεωρία των σοφιστῶν, θα πρέπει να κατατάξει τον Πρωταγόρα στους κορυφαίους διανοούμενους της ἀρχαιότητας.

